UO‘K (UDC): 730:7.011(575.1)

BADIIY MAKTAB TUSHUNCHASI VA UNING HAYKALTAROSHLIK RIVOJIDAGI METODOLOGIK AHAMIYATI

Sharipova Shahlo Xalikulovna

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomli k va dizayn instituti, 17.00.08 – San’atshunoslik va san’at tarixi (haykaltaroshlik) ixtisosligi bo‘yicha tayanch doktorant (PhD). Tashkent, O‘zbekiston.

E-mail: shahlosharipova@.mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada san’atshunoslik va haykaltaroshlik tarixi kontekstida “badiiy maktab” tushunchasining nazariy-metodologik mohiyati hamda uning plastik san’at rivojidagi o‘rni tahlil qilinadi. Muallif “badiiy maktab” kategoriyasini tor akademik ta’lim doirasidan olib chiqib, uni tarixiy-davriy, hududiy va uslubiy integratsiya hodisasi sifatida talqin etadi. Markaziy Osiyo, xususan, O‘zbekiston haykaltaroshligi misolida davriy maktablarning shakllanishi va ularning plastik til rivojidagi metodologik ahamiyati ilmiy va nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: haykaltaroshlik, badiiy maktab, davriy maktab, plastik til, etno-plastika, shakllantirish tamoyillari, hajm-fazoviy yechim, ustoz-shogird.

Аннотация: В статье анализируется теоретико-методологическая сущность понятия «художественная школа» и его роль в развитии пластического искусства в контексте искусствоведения и истории скульптуры. Автор выходит

за рамки узкого профессионально-академического понимания данной категории, трактуя её как феномен историко-периодической, региональной и стилистической интеграции. На примере истории скульптуры Центральной Азии, в частности Узбекистана, научно обосновано методологическое значение периодических школ и их влияние на формирование пластического языка.

Ключевые слова: скульптура, художественная школа, периодическая школа, пластический язык, этнопластика, формообразование, объемно-пространственное решение, мастер-ученик.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological essence of the concept of "art school" and its role in the development of plastic arts within the context of art history and sculpture. The author expands the category of "art school" beyond narrow professional academic education, interpreting it as a phenomenon of historical-periodic, regional, and stylistic integration. Using the history of sculpture in Central Asia, particularly Uzbekistan, as a case study, the methodological significance of periodic schools and their influence on the formation of the plastic language are scientifically substantiated.

Keywords: sculpture, art school, periodic school, plastic language, ethno-plastics, form-making, volumetric-spatial solution, master-apprentice.

Kirish: Haykaltaroshlik san’ati tarixi va uning zamonaviy rivojlanish tamoyillarini tadqiq etishda "badiiy maktab" kategoriyasi markaziy metodologik tushunchalardan biri hisoblanadi. Biroq, ko‘pincha ushbu tushuncha faqat rasmiy akademik ta’lim tizimi yoki oliy badiiy dargohlar faoliyati bilan cheklanib qoladi. Vaholanki, plastika san’atining ko‘p ming yillik evolyutsiyasi ko‘rsatadiki, badiiy maktab - bu muayyan davr, hudud hamda estetik dunyoqarash doirasida shakllangan

plastika tili, texnik-material bilan ishlash tajribasi va badiiy an’analarning avloddan-avlodga o‘tish mexanizmidir.

O‘zbekiston haykaltaroshlik san’ati rivojini o‘rganishda **badiiy maktabning tipologik va uslubiy mezonlarini ilmiy asoslash**[1] uchun "davriy maktab" hamda "hududiy-uslubiy maktab" tushunchalarining nazariy chegaralarini aniq belgilab olish talab etiladi.

1. "Badiiy maktab" tushunchasining san'atshunoslikdagi polifonik mohiyati

San’atshunoslik metodologiyasida "badiiy maktab" uchta asosiy sathda namoyon bo‘ladi:

Tarixiy-davriy maktab (Periodik maktab): Muayyan tarixiy bosqichda hukmron bo‘lgan estetik g‘oyalar, plastik shakllantirish (formakserlik) tamoyillari va ijtimoiy-g‘oyaviy vazifalarni muassasalashtirgan davriy an’analar majmuasi.[2]

Hududiy va etno-madaniy maktab: [3]Aniq geografik va etnik muhitda asrlar davomida mahalliy ashyolar (loy, ganch, tosh, metall) bilan ishlash natijasida shakllangan va milliy dunyoqarashni aks ettiruvchi plastika muhiti.

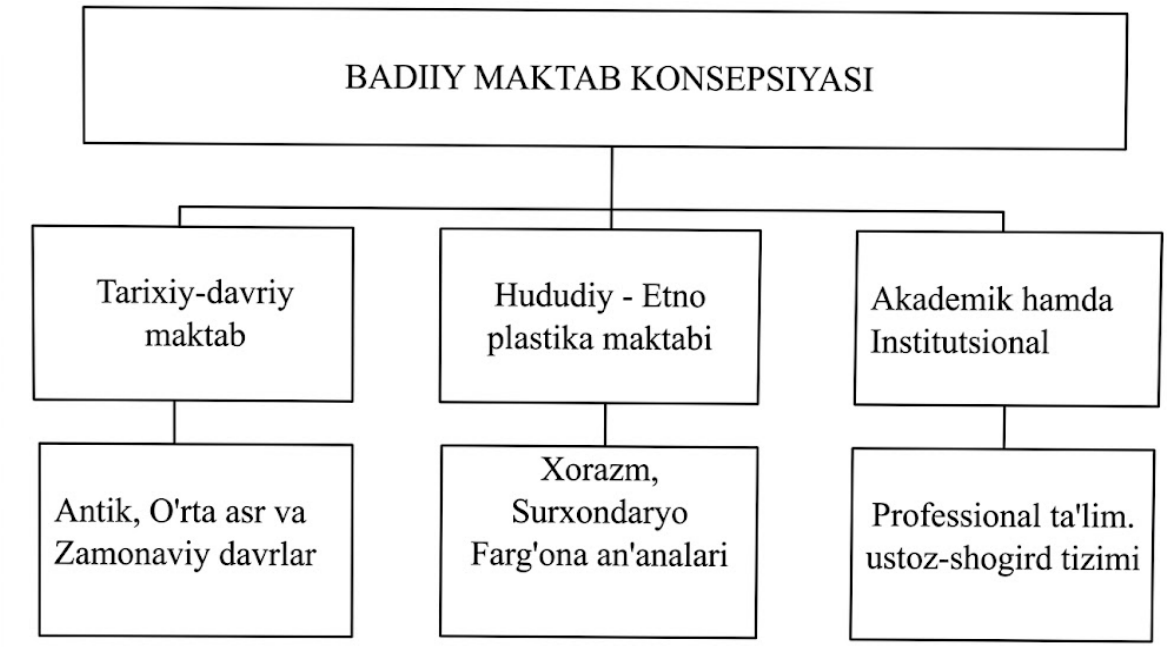
Akademik va institutsional maktab: Ustoz-shogird an’analari, professional ta’lim dasturlari va tizimli metodologiyaga asoslangan zamonaviy badiiy ta’lim bosqichi[4]

1 Pugachenkova, G. A. (1973). *Skul'ptura Xalchayana* [Xolchayan haykaltaroshligi]. Moskva: Iskusstvo.

2 Pugachenkova, G. A., & Rempel, L. I. (1965). *Istoriya iskusstv Uzbekistana s drevneyshih vremen do serediny devyatnadtsatogo veka* [O‘zbekiston san’ati tarixi qadimgi davrlardan XIX asr o‘rtalarigacha]. Moskva: Iskusstvo.

3 Hakimov, A. A. (2010). *Iskusstvo Uzbekistana: istoriya i sovremennost'* [O‘zbekiston san’ati: tarixi va zamonaviyligi]. Tashkent: San'at.

4 **Vipper, B. R.** (1985). *Vvedeniye v istoricheskoye izucheniye iskusstva* [San’atni tarixiy o‘rganishga kirish]. Moskva: Izobrazitel'noye iskusstvo.

2. Haykaltaroshlikda "Davriy maktablar" va ularning evolyutsion bosqichlari

Haykaltaroshlik insoniyat sivilizatsiyasining turli bosqichlarida o‘zining materialga yondashuvi va forma (shakl) berish usullari bilan ajralib turuvchi "davriy maktablar"ni shakllantirgan.[5] O‘rta Osiyo va O‘zbekiston hududida bu evolyutsiya quyidagi davriy maktablar timsolida namoyon bo‘ladi:

Antik va ilk o'rta asrlar plastika maktabi (Dalvarzintepa, Xolchayan, Varahsha) Bu davr maktabi grek-baxtriya va mahalliy etno-madaniy plastik uslublarning sintezi natijasida vujudga kelgan.[6] Loy va ganch plastikasida (*"loy plastikasi"*) hajm va haqqoniylikni berish borasidagi o‘ziga xos davriy maktab tamoyillari shakllangan.

O'rta asrlar va milliy me'moriy-dekorativ maktab

5 Ahmadaliyeva, N. (2018). *O‘zbekiston monumental haykaltaroshligi: shakllanishi va uslubiy evolyutsiyasi*. Toshkent: Muharrir.

6 Aliyeva, S. S. (2009). *O‘zbekiston dastgoh haykaltaroshligida portret janri va plastik yechim muammolari*. San’atshunoslik nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent: MRDI.

Islom madaniyati ta’sirida haykaltaroshlik formasi arxitektura dekoratsiyasiga (ganch o‘ymakorligi, bo‘rtma relyeflar)[7] ko‘chgan. Bu davrda shakl to‘g‘ridan-to‘g‘ri monumental plastika bilan emas, balki fazoviy-ornamental kompozitsiyalar bilan ishlaydigan maktabni yuzaga keltirgan.[8]

XX asr akademik haykaltaroshlik maktabining shakllanishi

O‘zbekistonga Yevropa akademik haykaltaroshlik an’analarining kirib kelishi va mahalliy an’analar bilan to‘qnashuvi natijasida yangi "Toshkent akademik haykaltaroshlik maktabi" shakllandi. Bu maktab dastgoh va monumental haykaltaroshlikda realizm hamda milliy ruhiyatni birlashtirdi.

Mustaqillik davri va zamonaviy konseptual maktab Bugungi kunda badiiy maktab tushunchasi an’anaviy materiallardan (marmar, bronza) tashqari, zamonaviy sintetik materiallar, poliester, noan’anaviy ashyolar hamda konseptual/ekologik loyihalarni o‘z ichiga olgan yangi plastik til maktabiga aylanmoqda.

3. "Badiiy maktab" tushunchasining haykaltaroshlikni tadqiq etishdagi metodologik ahamiyati

Dissertatsiya tadqiqotida badiiy maktab tushunchasiga ushbu kengaytirilgan rakursda yondashish quyidagi metodologik afzalliklarni beradi:

Plastik til va uslubiy tahlil mezonini beradi: Haykaltaroshlik asarini faqatgina syujet jihatdan emas, balki uning qaysi badiiy maktab formakserlik (shakl yasash) tamoyillariga tegishli ekanligini (hajm, pafos, lakonizm, dinamika) baholash imkonini yaratadi[9].

Sabab-o'qibat aloqadorligini ko'rsatadi: Zamonaviy o‘zbek haykaltaroshligidagi shakl va kompozitsion izlanishlar (masalan, etno-rel'ef yoki

7 Abdullayev, N. U. (2001). *San’at tarixi* (2 jildlik). Toshkent: O‘qituvchi.
8 Askarov, A. A. (2015). *O‘zbek xalqi etnogenezisi va etnik tarixi: nazariy-metodologik masalalar*. Toshkent: Fan.
9 **Rempel, L. I.** (1978). *Shtuk v architekture i iskusstve Sredney Azii* [Klassik ganch va loy plastikasi an'analari]. Moskva: Iskusstvo.

zamonaviy monologik haykallar)[10] tasodifiy emas, balki ko‘p asrlik davriy maktablar va mahalliy muhit (Surxondaryo, Xorazm va b.)[11] tajribasining davomi ekanligini asoslaydi.

Ustoz-shogird va ta'lim tizimi uzviyligini ochadi: Akademik maktab qanday qilib davriy va etno-madaniy plastika tajribalarini umumlashtirgan holda yangi avlod haykaltaroshlarini tarbiyalayotganini ko‘rsatib beradi.[12]

Xulosa

Shunday qilib, haykaltaroshlik san’atida **“badiiy maktab”** tushunchasi - bu shunchaki ta’lim maskani emas, balki **davr estetikasi, hududiy plastika an’analari, material bilan ishlash texnologiyasi hamda avlodlar o‘rtasidagi badiiy muloqotni ta’minlovchi murakkab va ko‘p qatlamli ilmiy-metodologik sistema**dir.

O‘zbekiston haykaltaroshligi rivojida badiiy maktablarning ta’sirini tadqiq etish - antik davr loy plastikasidan tortib, bugungi zamonaviy monumental va konseptual haykaltaroshlikgacha bo‘lgan uslubiy va davriy maktablar integratsiyasini yaxlit holda o‘rganish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. **Pugachenkova, G. A.** (1973). *Skul'ptura Xalchayana* [Xolchayan haykaltaroshligi]. Moskva: Iskusstvo.

10 **Tursunov, S. N., & Umarov, I.** (2019). *Surxondaryo etno-madaniy merosi va an'anaviy plastik san'at unsurlari*. Toshkent: Akademnashr

11 **Alpatov, M. V.** (1979). *Etyudy po istorii zapadnoevropeyskogo i otechestvennogo iskusstva* [Badiiy maktablar va plastika tili nazariyasi]. Moskva: Prosveshcheniye.

12 **Kamoliddin Behzod nomidagi MRDI.** (2021). *O‘zbekistonda tasviri va amaliy san’at ta’limi: tarix, tajriba va zamonaviy yondashuvlar*. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. Toshkent: MRDI nashriyoti, 45–52-b.

2. **Pugachenkova, G. A., & Rempel, L. I.** (1965). *Istoriya iskusstv Uzbekistana s drevneyshih vremen do serediny devyatnadtsatogo veka* [O‘zbekiston san’ati tarixi qadimgi davrlardan XIX asr o‘rtalarigacha]. Moskva: Iskusstvo.

3. **Hakimov, A. A.** (2010). *Iskusstvo Uzbekistana: istoriya i sovremennost'* [O‘zbekiston san’ati: tarixi va zamonaviyligi]. Tashkent: San'at.

4. **Vipper, B. R.** (1985). *Vvedeniye v istoricheskoye izucheniye iskusstva* [San’atni tarixiy o‘rganishga kirish]. Moskva: Izobrazitel'noye iskusstvo.

5. **Ahmadaliyeva, N.** (2018). *O‘zbekiston monumental haykaltaroshligi: shakllanishi va uslubiy evolyutsiyasi*. Toshkent: Muharrir.

6. **Aliyeva, S. S.** (2009). *O‘zbekiston dastgoh haykaltaroshligida portret janri va plastik yechim muammolari*. San’atshunoslik nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent: MRDI.

7. **Abdullayev, N. U.** (2001). *San’at tarixi* (2 jildlik). Toshkent: O‘qituvchi.

8. **Askarov, A. A.** (2015). *O‘zbek xalqi etnogenezisi va etnik tarixi: nazariy-metodologik masalalar*. Toshkent: Fan.

9. **Rempel, L. I.** (1978). *Shtuk v architekture i iskusstve Sredney Azii* [Klassik ganch va loy plastikasi an'analari]. Moskva: Iskusstvo.

10. **Tursunov, S. N., & Umarov, I.** (2019). *Surxondaryo etno-madaniy merosi va an'anaviy plastik san'at unsurlari*. Toshkent: Akademnashr.

11. **Alpatov, M. V.** (1979). *Etyudy po istorii zapadnoevropeyskogo i otechestvennogo iskusstva* [Badiiy maktablar va plastika tili nazariyasi]. Moskva: Prosveshcheniye.

12. **Kamoliddin Behzod nomidagi MRDI.** (2021). *O‘zbekistonda tasviri va amaliy san’at ta’limi: tarix, tajriba va zamonaviy yondashuvlar*. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. Toshkent: MRDI nashriyoti, 45–52-b.